

Aleksandra Iczetkin¹, Olga Gajda²

Pomoc rozwojowa Unii Europejskiej dla Tadżykistanu

Pomoc rozwojowa jest niezwykle ważnym aspektem w dzisiejszym świecie. Dysproporcje między państwami rozwiniętymi, rozwijającymi się a państwami Globalnego Południa wciąż się pogłębiają. Z tego względu wsparcie rozwojowe jest tak istotnym aspektem polityki rozwojowej, które stanowi część polityki zagranicznej. Dzięki darczyńcom państwa rozwijające się mogą zminimalizować przepaść społeczną, gospodarczą czy tę związaną ze środowiskiem, jaka istnieje między nimi a państwami rozwiniętymi. W niniejszej pracy autorki skupią się na pomocy rozwojowej dla obszaru Azji Centralnej, a konkretnie będzie to dotyczyć Tadżykistanu. Wsparcie rozwojowe dla państw postradzieckich jest niezwykle istotne, a różnice w gospodarce czy poziomie życia między tymi państwami a państwami rozwiniętymi powinny być niwelowane.

Rozdział ten ma przedstawić pomoc rozwojową na rzecz Tadżykistanu ze strony Unii Europejskiej oraz państw, które zainteresowane są regionem Azji Centralnej oraz udzielają największej pomocy rozwojowej dla tego państwa. Autorki starają się odpowiedzieć na następujące pytania: jak wygląda unijna pomoc rozwojowa dla Tadżykistanu i jakie obszary obejmuje? Jak wygląda pomoc rozwojowa UE na tle tej oferowanej przez USA i Chiny? Omówione też będą główne obszary pomocy, a także poniesione na nie nakłady finansowe. Autorki ocenią skuteczność polityki rozwojowej UE na przykładzie Tadżykistanu, a na

1 Aleksandra Iczetkin – absolwentka kierunku Stosunki Międzynarodowe, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki, ul. Składowa 43, 90-127 Łódź, e-mail: aleksandra.iczetkin@edu.uni.lodz.pl

2 Olga Gajda – absolwentka kierunku Stosunki Międzynarodowe, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki, ul. Składowa 43, 90-127 Łódź, e-mail: olagajda0@gmail.com

wykresach w sposób obrazowy przedstawiają najistotniejsze z omawianych aspektów. W zakończeniu artykułu podsumują najważniejsze opisane tu kwestie.

W pracy wykorzystano strony rządowe, raporty i artykuły naukowe.

Znaczenie Tadżykistanu z punktu widzenia Unii Europejskiej

Tadżykistan to biedne i słabo rozwinięte państwo o ograniczonym potencjale ekonomicznym, które jest częściowo uzależnione od wsparcia ze strony donatorów zewnętrznych. Stoi przed wieloma zagrożeniami swojej stabilności, takimi jak ubóstwo, bezrobocie, masowa migracja zarobkowa, powszechna korupcja, złe zarządzanie czy słabo rozwinięte bezpieczeństwo granic. Rozwój państwa utrudniony jest głównie przez brak mechanizmów finansowania, w szczególności państwowej opieki zdrowotnej, edukacji czy wykwalifikowanej kadry pracowniczej³. Stąd też jest państwem wrażliwym na wiele zmian globalnych czy kryzysów.

Zainteresowanie UE wynikało z przeświadczenia, że państwa Azji Centralnej zyskują coraz większe znaczenie na arenie światowej jako obszar łączący Europę z Chinami, ale – co ważniejsze – są w stanie odegrać kluczową rolę w stabilizacji całego regionu. Przez pierwsze lata UE koncentrowała się na wzmocnieniu dialogu politycznego w kwestii wsparcia granic, rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ograniczeniu ubóstwa⁴. Stosunki między UE a regionem Azji Centralnej rozwinęły się wraz z powstaniem w 2007 r. Strategii Partnerstwa, której rozszerzenie nastąpiło w 2015 oraz 2019 r.⁵ Z punktu widzenia UE pomoc rozwojowa dla Tadżykistanu od samego początku współpracy koncentruje się przede wszystkim na kwestiach bezpieczeństwa i rozwoju państwa. Dla UE region Azji Centralnej nie znajduje się w centrum zainteresowania. Poprzez m.in. barierę, jaką jest dystans geograficzny, UE napotyka wiele przeszkód we wdrażaniu i realizacji swojego programu rozwojowego.

3 Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, *Tajikistan*, <https://www.giz.de/en/worldwide/382.html> (dostęp: 16.05.2021).

4 *Strategy Paper 2002–2006* *and Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia*, Europejska Służba Działań Zewnętrznych 2002, s. 3, https://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf (dostęp: 15.06.2021).

5 M. Russell, *The EU's new Central Asia strategy*, European Parliamentary Research Service, Bruksela 2019, s. 11.

Mimo że państwa Azji Centralnej stanowią mniejszy priorytet niż państwa wschodniego sąsiedztwa UE, to w tym regionie UE jest jednym z największych darczyńców, a Tadżykistan pozostaje głównym odbiorcą europejskiej pomocy rozwojowej, a zaraz po nim inne państwa Azji Centralnej⁶.

Pomoc rozwojowa Unii Europejskiej dla Tadżykistanu

Pomoc rozwojowa UE wiąże się z obszarem polityki rozwojowej UE i jest elementem składającym się na jej politykę zewnętrzną. Unia Europejska prowadzi politykę rozwojową na całym świecie i jest ważnym darczyńcą. Należy zaznaczyć, że aby takie wsparcie było możliwe, musi mieć ona ugruntowanie prawne. W tym wypadku podstawę prawną stanowią m.in. artykuły znajdujące się w Traktacie o Unii Europejskiej, Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, a także inne dwustronne umowy dotyczące szczegółów współpracy. Ważną rolę w polityce rozwojowej pełni Parlament Europejski i Rada, gdzie Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej głosi, iż „stanowiąc zgodnie ze zwykłą procedurą prawodawczą, przyjmują środki niezbędne w celu realizacji polityki w dziedzinie współpracy na rzecz rozwoju”⁷.

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że zaangażowanie UE w Tadżykistanie trwa od wczesnych lat dziewięćdziesiątych XX w., gdy Tadżykistan stał się państwem niepodległym po rozpadzie Związku Radzieckiego. Pomoc rozwojowa UE skupia się w znacznym stopniu na Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030.

6 *European Community Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the period 2007–2013*, Europejska Służba Działań Zewnętrznych, s. 3, https://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/07_13_en.pdf (dostęp: 15.06.2021).

7 M. Hergaden, *Ogólny przegląd polityki rozwojowej*, Parlament Europejski, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/163/ogolny-przeglad-polityki-rozwojowej> (dostęp: 17.06.2021).

Ilustracja 1. Cele zrównoważonego rozwoju wspierane przez Unię Europejską w Tadżykistanie (w mln EUR)

Źródło: EU Aid Explorer, *Recipients*, https://euaidexplorer.ec.europa.eu/explore/recipients_en (dostęp: 11.02.2023).

Celem wsparcia UE dla Tadżykistanu jest przede wszystkim zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy państwa, eliminacja ubóstwa, zwiększanie jakości edukacji, rozwój infrastruktury oraz wspieranie praw człowieka. Ponadto elementami charakterystycznymi są kwestie dotyczące ekologii, klimatu, środowiska i wyrównywanie społecznych nierówności, w tym płciowych⁸.

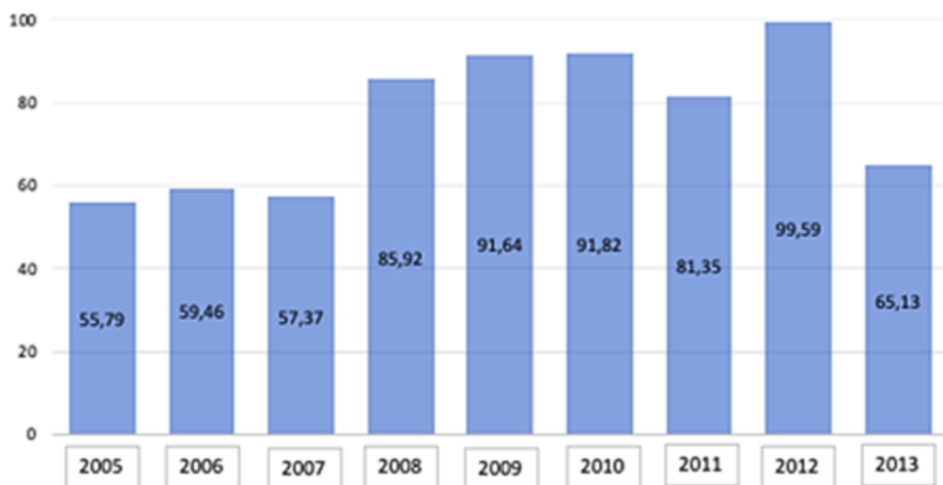
Podstawą stosunków między UE a Tadżykistanem w minionej dekadzie stała się Umowa o Partnerstwie i Współpracy (PCA), obowiązująca od jej ratyfikacji w 2010 r. Na poziomie regionalnym Tadżykistan jest jednym z partnerów UE w ramach strategii dla Azji Centralnej, która obejmuje cele współpracy i obszary priorytetowe dla tego regionu. Kooperacja w ramach PCA ma za zadanie ułatwić transformację gospodarczą Tadżykistanu, a także promocję włączania społeczeństwa w ten proces, odnosi się też do zrównoważonego rozwoju w wymiarze ludzkim, środowiskowym i ekonomicznym. Ponadto UE wraz z międzynarodowymi organizacjami

⁸ EU Aid Explorer, *Recipients*, https://euaidexplorer.ec.europa.eu/explore/recipients_en (dostęp: 11.02.2023).

pozarządowymi i lokalnymi wzmacnia postawy społeczeństwa obywatelskiego tego państwa⁹.

Przechodząc do pomocy rozwojowej UE na rzecz Tadżykistanu, trzeba zaznaczyć, że w latach 2005–2013 wsparcie UE dla państw poradzieckich wzrastało. Na początku tego okresu wynosiło bowiem 944 mln USD, a na koniec – 1,67 mld USD. Tym samym nastąpił wzrost o 77,1%, który był związany z ogólnym zwiększeniem środków, które UE przeznaczała na pomoc rozwojową. Choć głównym beneficjentem tej pomocy były państwa Partnerstwa Wschodniego, to należy zaznaczyć, że państwa Azji Centralnej także otrzymały znaczącą pomoc. Poniższy wykres przedstawia pomoc rozwojową UE dla Tadżykistanu w latach 2005–2013.

Wykres 1. Pomoc rozwojowa UE dla Tadżykistanu w latach 2005–2013 (w mln USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-5796d2ff-6e15-49c5-b869%20760f89ff44c4/c/UE.pl_4_2015.36-47.pdf (dostęp: 11.02.2023).

Jak wynika z powyższego wykresu, pomoc rozwojowa UE dla Tadżykistanu w latach 2005–2007 oscylowała wokół podobnego poziomu, aby w kolejnych latach wzrosnąć. Podczas ukazanego okresu największe wsparcie Tadżykistan otrzymał w roku 2012 i wynosiło ono 99,59 mln USD,

⁹ Europejska Służba Działań Zewnętrznych, *EU-Tajikistan Relations*, https://eeas.europa.eu/sites/default/files/2.factsheet_on_eu-tajikistan_relations.nov_.18.pdf (dostęp: 18.06.2021).

aby w następnym roku ponownie spaść do poziomu podobnego z początku tego etapu.

Analizując pomoc rozwojową UE w latach 2005–2013, można zauważyć pewne tendencje na całym obszarze Azji Centralnej. W 2013 r. najwięcej środków pomocowych wykorzystano na tym terenie: w sektorze transportowym (około 25%), w dziedzinie pozyskiwania i dostaw energii (12,5%) oraz w obszarze usprawnienia administracji rządowej i budowy społeczeństwa obywatelskiego (8,8%).

Cała pomoc rozwojowa UE na rzecz regionu w 2013 r. wynosiła 3,318 mld USD: w sektorze transportowym – 829,4 mln USD, w obszarze pozyskiwania i dostaw energii – 414,7 mln USD, natomiast w zakresie usprawnienia administracji rządowej i budowy społeczeństwa obywatelskiego – 291,9 mln USD¹⁰.

Mówiąc o polityce rozwojowej, należy zaznaczyć, iż cele strategiczne UE określone są w ramach współpracy UE z Azją Centralną i przyjęte zostały przez Radę Europejską w czerwcu 2012 r. Współdziałanie UE z Tadżykistanem obowiązuje od 2010 r. na podstawie podpisanej umowy o partnerstwie i współpracy w 2004 r. Dokumenty określają ramy polityki rozwojowej oraz cele współpracy na szczeblu europejskim wobec Tadżykistanu¹¹. W ramach koncepcji rozwojowej na lata 2014–2020 UE określiła bardziej strategiczne podejście. Skierowane jest ono na redukcję ubóstwa poprzez wsparcie i lokację środków w tych sektorach, które mają nadzwyczajne znaczenie dla długoterminowego, trwałego wzrostu gospodarczego, sprzyjającego inkluzji społecznej, a są to: zdrowie, edukacja i rozwój obszarów wiejskich, mające na uwadze płeć, prawa człowieka, środowisko oraz zmiany klimatyczne. Należy dodać, że UE promuje również politykę rozwojową, współpracując z organizacjami międzynarodowymi i regionalnymi działającymi w Tadżykistanie¹².

Analizując kolejne lata pomocy rozwojowej UE na rzecz Tadżykistanu, trzeba zauważyć, że wsparcie UE dla tego państwa stało się niezwykle ważne z tego względu, że od 2018 r. w kwestii dochodów nie jest on klasyfikowany

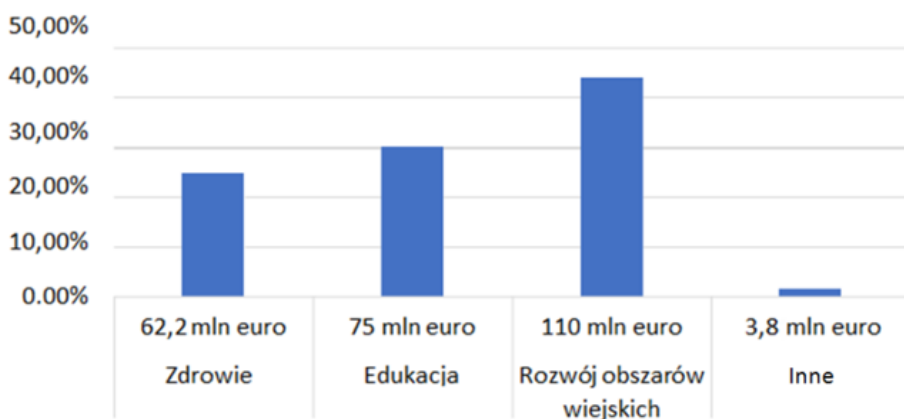
10 K. Falkowski, *Pomoc rozwojowa UE dla krajów Partnerstwa Wschodniego i Azji w latach 2005–2013*, „Unia Europejska.pl” 2015, nr 4, s. 36–47.

11 Komisja Europejska, *Multi-annual Indicative Programme 2014–2020 and Country Strategy 2014–2020*, s. 2, https://ec.europa.eu/international-partnerships/where-we-work/tajikistan_en (dostęp: 14.05.2021).

12 Ibidem.

na poziomie średnioniskich, ale niskich zarobków¹³. Natomiast od 2021 r. Tadżykistan ponownie znajduje się wśród państw o średnioniskich zarobkach¹⁴. W latach 2014–2020 budżet pomocy finansowej ze strony UE na rzecz Tadżykistanu wynosił łącznie 251 mln EUR. Pomoc ta była przekazana w ramach współpracy na rzecz rozwoju. Poniższy wykres ukazuje rozlokowanie środków z możliwością przesunięcia pewnej części do innego sektora, gdy zajdzie taka potrzeba. Największym nakładem finansowym odznacza się wsparcie w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, kolejno jest to nakład na edukację, a następnie na aspekty zdrowotne¹⁵.

Wykres 2. Budżet UE dla Tadżykistanu w latach 2014–2020 (w mln EUR)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Europejska Służba Działań Zewnętrznych, https://eeas.europa.eu/archives/delegations/tajikistan/documents/%20eu_tajikistan/tajikistan_country_mip_and_strategy_%20paper_2014-2020_en.pdf (dostęp: 14.05.2021).

Według WHO Tadżykistan należy do państw o najniższym poziomie zdrowia publicznego oraz najniższych całkowitych wydatkach w tym obszarze¹⁶. W roku 2014 całkowite wydatki przeznaczone na zdrowie

13 Komisja Europejska, *Tajikistan*, https://ec.europa.eu/international-partnerships/where-we-work/tajikistan_en (dostęp: 14.05.2021).

14 World Bank Blogs, *New World Bank country classifications by income level: 2021–2022*, <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2021-2022> (dostęp: 5.03.2023).

15 Komisja Europejska, *Tajikistan, Multi-Annual Indicative Programme 2014–2020*, https://eeas.europa.eu/archives/delegations/tajikistan/documents/eu_tajikistan/tajikistan_country_mip_and_strategy_%20paper_2014-2020_en.pdf (dostęp: 24.05.2021).

16 Ibidem, s. 3.

wynosiły 6,88% PKB¹⁷. W latach 2010–2020 UE była kluczowym darczyńcą i przekazała 62,2 mln EUR na rozwój sektora zdrowia, w tym środki te miały służyć na finansowanie działalności zakładów opieki zdrowotnej, tak aby miejscowa ludność miała dostęp do podstawowej opieki zdrowotnej. Głównym celem pomocy UE w zakresie zdrowia jest poprawa w kierunku sprawiedliwych i dostępnych cenowo usług z tego zakresu, które jednocześnie będą na wysokim poziomie. Podstawowym zadaniem UE w kwestii zdrowia jest to, aby większość obywateli Tadżykistanu, bez względu na płeć czy zarobki, mogła korzystać z podstawowej opieki zdrowotnej.

Kolejnym krokiem było opracowanie i wprowadzenie Systemu Informacji o Zarządzaniu Zdrowotnym (Health Management Information System, HMIS) na poziomie nie tylko państwowym, ale też regionalnym. System ten zaczął być wspierany przez UE w 2008 r., natomiast 10 lat później pomoc została przekazana Ministerstwu Zdrowia i Ochrony Socjalnej Ludności (Ministry of Health and Social Protection of the Population). Ponadto wsparcie z UE było o tyle kluczowe, ponieważ wzmocniło efektywność działań w ramach Narodowej Strategii Zdrowia w latach 2010–2020¹⁸.

Ogólnie wsparcie UE w zakresie edukacji ma przynieść poprawę jakości kształcenia na poziomie średnim oraz zawodowym, a także polepszenie powiązań z rynkiem pracy. Dzięki pomocy rozwojowej UE w kwocie 75 mln EUR, ponad 30 tys. nauczycieli zyskało profesjonalne wykształcenie na poziomie edukacji w średnich szkołach ogólnokształcących. Aby dostarczyć Tadżykistanowi pomoc w tym zakresie, stworzono Program Wspierania Jakości Edukacji UE (Quality Education Support Programme), gdzie UE asystowała Ministerstwu Edukacji i Nauki (Ministry of Education and Science), a także Ministerstwu Pracy, Migracji i Zatrudnienia Ludności (Ministry of Labour, Migration and Employment of the Population) w przeprowadzeniu kluczowych reform, które obejmowały swoim zakresem ogólnokształcące szkoły wyższe oraz zawodowe. W związku z tym UE przekazała nauczycielom na terenie całego Tadżykistanu potrzebny sprzęt do pracy¹⁹.

Kolejnym z trzech kluczowych aspektów programu rozwojowego na lata 2014–2020 był rozwój obszarów wiejskich, na który UE przeznaczyła

17 WHO, *Tajikistan*, <https://www.who.int/countries/tjk/> (dostęp: 16.05.2021).

18 Ibidem, s. 4.

19 Ibidem.

110 mln EUR. Celem tej pomocy jest zmniejszenie ubóstwa wśród ludności wiejskiej, dzięki tworzeniu dostatku, który sprzyja włączaniu społecznemu w gospodarstwie, a także tworzeniu miejsc pracy. Co więcej, wiąże się to także z promowaniem zrównoważonego wykorzystywania oraz zarządzania zasobami naturalnymi i ekosystemami, a także z poprawą odporności na ekstremalne warunki klimatyczne. Konkretnymi działaniami UE w tym obszarze są dotacje na poziomie lokalnym i międzynarodowym, pomoc techniczna dla ministerstwa czy bezpośrednie wsparcie finansowe dla budżetu w tym sektorze. Udzielane dofinansowania obejmują także środki służące do poszukiwania dalszego finansowania w międzynarodowych instytucjach, szczególnie w odniesieniu do inwestycji z zakresu energetyki²⁰.

Podstawą Wieloletniego Programu Indykatorywnego (MIP) 2021–2027 jest Narodowa Strategia Rozwoju Republiki Tadżykistanu na lata 2016–2030, która ma przede wszystkim służyć poprawie poziomu życia poprzez zrównoważony rozwój gospodarczy, opierający się na takich filarach, jak bezpieczeństwo energetyczne, efektywne wykorzystanie energii elektrycznej, bezpieczeństwo żywnościowe, dostęp do żywności dobrej jakościowo, produktywnie zatrudnienie oraz likwidacja ograniczeń w zakresie łączności. Strategia Rozwoju Republiki Tadżykistanu na lata 2016–2030 jest wdrażana poprzez trzy Średniookresowe Programy Rozwoju (MPR), z których dwa ostatnie na lata 2021–2025 i 2026–2030 są mocną podstawą MIP 2021–2027, gdyż podkreślają potrzebę lepszego wykorzystania bogactwa narodowego, kapitału ludzkiego i dywersyfikacji gospodarki, a także wzmocnienia instytucji w państwie.

Istotne jest również wsparcie w celu minimalizowania negatywnych skutków pandemii Covid-19, szczególnie tych związanych z gospodarką. MIP wspomaga ustalenia europejskie w sprawie rozwoju, a także Agendę na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 w ramach ONZ. MIP opiera się na planie działania UE dotyczącym praw człowieka i demokracji, na obowiązujących paktach praw człowieka i konwencjach międzynarodowych oraz przestrzeganych w ramach ONZ. Kluczowymi obszarami na lata 2021–2027 są *human development* (rozwój człowieka) – pomoc UE w przyspieszeniu osiągnięć w sektorach edukacji i zdrowia, szczególnie po pandemii Covid-19 oraz uwzględniając potencjalny efekt kryzysu w Afganistanie; *inclusive green and digital economy* (inkluzywna, zielona i cyfrowa gospodarka) – przyczyni się do redukcji ubóstwa, promowania

20 Ibidem.

rozwoju sektora prywatnego, przyjmowania nowych technologii niskoemisyjnych jako sił napędowych wzrostu czy do tworzenia środków do życia dzięki potencjałowi ekologicznego agrobiznesu; *natural resource management efficiency and resilience* (zarządzanie zasobami naturalnymi, wydajność i odporność) – zawiera opracowanie i wdrożenie rozsądnej polityki w zakresie ochrony środowiska, w tym utrzymania bioróżnorodności oraz łagodzenia skutków zmian klimatu. Stanowi początek rozwoju zielonej polityki i może przyczynić się do bezpieczeństwa oraz stabilności w regionie Azji Centralnej przez zapobieganie przyszłym konfliktom o zasoby naturalne²¹. Cały budżet MIP na lata 2021–2027 wynosi 360 mln EUR²².

Poza wymienionymi obszarami pomocy rozwojowej UE, Tadżykistan korzysta także ze wsparcia w zakresie regionalnego dialogu na temat wody i energii oraz dotyczącego zmian klimatycznych czy ograniczenia występowania katastrof naturalnych.

W ramach pomocy rozwojowej UE dla Tadżykistanu istnieje wiele, często równoległych projektów. Omawiając to zagadnienie, należy przedstawić kilka innych istotnych programów. Do 2006 r. UE dostarczała większość wsparcia dla Tadżykistanu poprzez Program Pomocy Technicznej dla Wspólnoty Niepodległych Państw (TACIS)²³. W 2007 r. powstała strategia UE dla Azji Centralnej, która przedstawiła siedem priorytetowych sektorów wsparcia dla Tadżykistanu (obszary wiejskie, rolnictwo, rozwój, ochrona socjalna, zdrowie, zarządzanie finansami publicznymi oraz sektor prywatny). Na realizację działań w tych obszarach w latach 2007–2013 Tadżykistan otrzymał pomoc w wysokości 128 mln EUR²⁴.

Wsparcie Tadżykistanu możliwe jest dzięki istnieniu różnych instrumentów budżetowych UE. Należą do nich m.in. Instrument Współpracy na Rzecz Rozwoju (DCI), który koncentruje się głównie na edukacji, zdrowiu oraz rozwoju obszarów wiejskich i jest jednym

21 *Republic of Tajikistan Multi-annual Indicative Programme 2021–2027*, https://international-partnerships.ec.europa.eu/system/files/2022-01/mip-2021-c2021-9315-tajikistan-annex_en.pdf (dostęp: 9.02.2023).

22 Ministry of Economic Development and Trade of the Republic of Tajikistan, *European Union (EU) pledges 78 million euro to the Government of Tajikistan*, <https://medt.tj/en/news/news-of-the-ministry/1545-european-union-eu-pledges-78-million-euro-to-the-government-of-tajikistan> (dostęp: 11.02.2023).

23 J. Boonstra, J. Hale, *EU assistance to Central Asia: Back to the drawing board*, „EU-CAM Working Paper” 2010, nr 8, s. 6.

24 Komisja Europejska, *Tajikistan, Multi-Annual Indicative Programme 2014–2020...*, s. 54.

z dwóch funduszy obok Europejskiego Funduszu Rozwoju²⁵. Kolejny to Europejski Instrument na rzecz Demokracji i Praw Człowieka (EIDHR)²⁶. Podejście tych instrumentów opiera się przede wszystkim na ograniczaniu ubóstwa, rozwoju demokracji, praworządności czy ochronie praw człowieka²⁷.

Ponadto wsparcie dla Tadżykistanu koncentruje się również na poprawie zarządzania granicami państwa oraz ograniczeniu handlu narkotykami. Jest to możliwe dzięki regionalnemu programowi BOMCA (Border Management Programme in Central Asia), działającemu od 2003 r., który uznawany jest za jedną z największych inicjatyw UE w dziedzinie bezpieczeństwa w Azji Centralnej²⁸. Wieloletni program dla Azji Centralnej w latach 2014–2020 opiewał na sumę 340 mln EUR, a jego celem była kontynuacja współpracy UE i Tadżykistanu na poziomie regionalnym w zakresie energii, środowiska i kwestii społeczno-gospodarczych, jak i zarządzania jego granicami, w szczególności z Afganistanem. Projekt odnosi się także do problemów z narkotykami oraz przestępczością²⁹.

Na terenach Tadżykistanu realizuje się również program działań antynarkotykowych CADAP (Central Asia Drug Action Programme), który wiąże się z zapobieganiem oraz zwalczaniem uzależnienia od narkotyków³⁰. Spośród państw Azji Centralnej Tadżykistan jest państwem, które otrzymuje największą pomoc w zakresie bezpieczeństwa oraz wzmocnienia kontroli granicznej³¹.

Programy UE dla regionu pokrywają się oraz są dostosowane do strategii państwowych realizowanych przez rząd w Tadżykistanie. Dzięki współpracy z Fundacją Eurasia Azji Centralnej (EFCA – Tadżykistan), lokalnymi komitetami, Bankiem Światowym czy Azjatyckim Bankiem Rozwoju

25 M. Parry, E. Segantini, *Development Cooperation Instrument*, European Parliamentary Research Service 2017, s. 2.

26 Ibidem.

27 K. Kozłowski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Azji Środkowej. Analiza realizacji strategii na rzecz nowego partnerstwa z Azją Środkową*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2015, nr 4, s. 9.

28 Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Tadżykistanu, *The European Union's Border Management Programme in Central Asia (BOMCA)*, <https://mfa.tj/en/main/view/156/the-european-unions-border-management-programme-in-central-asia-bomca> (dostęp: 9.06.2021).

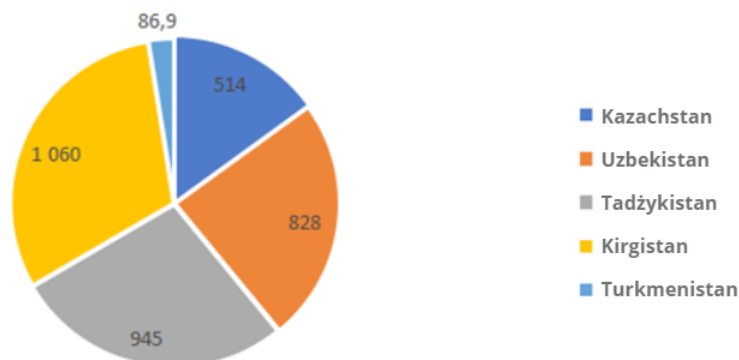
29 Europejska Służba Działań Zewnętrznych, *EU-Tajikistan Relations...*

30 J. Boonstra, J. Hale, *EU assistance to Central Asia...*, s. 5.

31 J. Boonstra, E. Marat, V. Axyonova, *Security sector reform in Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan: What role for Europe?*, „EUCAM Working Paper” 2013, nr 14, s. 9.

można powiedzieć, że programy unijne zwiększają odporność oraz stabilność życia obywateli Tadżykistanu³². Jak ukazuje poniższy wykres 3, Tadżykistan jest drugim największym odbiorcą pomocy UE, jeśli chodzi o państwa Azji Centralnej.

Wykres 3. Wsparcie Unii Europejskiej dla Azji Centralnej w latach 2007–2022 (w mln EUR)

Źródło: EU Aid Explorer, *Recipients*, https://euaidexplorer.ec.europa.eu/explore/recipients_en (dostęp: 11.02.2023).

Pomoc rozwojowa państw członkowskich Unii Europejskiej dla Tadżykistanu

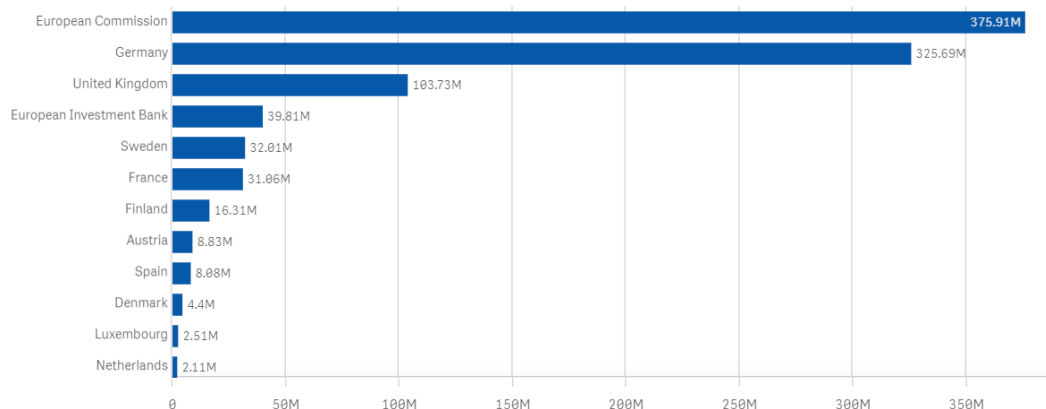
Oprócz działalności UE jako jednego podmiotu oraz instrumentów Komisji, takich jak DCI czy EIDHR, istnieją również odrębne, indywidualne programy pomocowe dla poszczególnych państw członkowskich UE³³. Inicjatywy te są zgodne z głównymi ustanowieniami strategii UE dla Azji Centralnej, w tym Tadżykistanu. Jednak należy wskazać, że wszystkie te instrumenty, instytucje oraz państwa mają różne poglądy na temat rozwoju regionu Azji Centralnej, dlatego też ich priorytety i sposoby budżetowania mogą czasem być odmienne³⁴.

³² Eurasia Foundation of Central Asia – Tajikistan, <http://ef-ca.tj/news.php?arhi> (dostęp: 16.05.2021).

³³ J. Boonstra, J. Hale, *EU assistance to Central Asia...*, s. 6.

³⁴ Ibidem, s. 16.

**Wykres 4. Pomoc państw europejskich dla Tadżykistanu
w latach 2007–2022 (w mln EUR)**

Źródło: EU Aid Explorer, *Recipients*, https://euaidexplorer.ec.europa.eu/explore/recipients_en (dostęp: 11.02.2023).

Jak widać z powyższego wykresu, największym donorem pomocy rozwojowej dla Tadżykistanu jest Komisja Europejska. Następnie wyróżnić można Niemcy, które są najbardziej znaczące i wpływowe wśród darczyńców europejskich, niosących pomoc rozwojową w Tadżykistanie. Zapewniają ogromny wkład finansowy w rozwój tego regionu, jednocześnie współpracując w tworzeniu programów rozwojowych z Bankiem Światowym, Azjatyckim Bankiem Rozwoju oraz Komisją Europejską³⁵.

Zaangażowanie Niemiec koncentruje się głównie na zrównoważonym rozwoju gospodarczym i projektach energetycznych zgodnie ze strategią opracowaną przez Niemieckie Federalne Ministerstwo Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (BMZ). Na zlecenie BMZ działa międzynarodowe przedsiębiorstwo na rzecz współpracy i zrównoważonego rozwoju Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). Koncentruje się ono na następujących obszarach priorytetowych: zdrowiu, środowisku i klimacie, rozwoju gospodarczym oraz społecznym³⁶. W zakresie rozwoju gospodarczego GIZ zrealizowało programy, które pobudziły gospodarkę oraz stworzyły nowe miejsca pracy.

35 Federal Foreign Office, *Germany and Central Asia*, Federal Foreign Office, Berlin 2010, s. 5.

36 Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, *Tajikistan*, <https://www.giz.de/en/worldwide/382.html> (dostęp: 16.05.2021).

Należy podkreślić, że Niemcy zatrudniają więcej pracowników w regionie niż UE³⁷.

Również państwa skandynawskie były aktywne poprzez kilka programów oraz przyczyniły się do rozwoju Tadżykistanu. Wsparcie Szwecji i Danii silnie ukierunkowane było na procesy demokratyczne, dobrobyt gospodarczy oraz stabilność polityczną przy jednoczesnym uwzględnieniu praw człowieka oraz równości płci we wszystkich trzech obszarach³⁸. Jest to widoczne w strategii działań Szwedzkiej Agencji Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej (SIDA), która do 2010 r. była głównym donatorem skandynawskim w Azji Centralnej³⁹.

W kwestii praw człowieka Dania przeznaczyła środki finansowe dla instytucji Rzecznika Praw Obywatelskich w Tadżykistanie. Projekt ten miał na celu ugruntowanie pozycji oraz wspieranie rzecznika praw obywatelskich w budowaniu zdolności do stosowania międzynarodowych standardów praw człowieka. Wiązało się to przede wszystkim z podnoszeniem świadomości społecznej w zakresie praw człowieka w każdej możliwej części państwa⁴⁰.

Wsparcie pozostałych państw członkowskich dla Tadżykistanu jest niekiedy symboliczne i wynikać może z kryzysu gospodarczego. Z drugiej strony są państwa europejskie, które zaprzestały udzielania pomocy Tadżykistanowi, ponieważ państwo to nie znajduje się w obszarze ich zainteresowania geopolitycznego⁴¹.

Przedstawione wyżej przykłady ukazują, że jedno z państw UE kładą większy nacisk na prawa człowieka, demokrację, jak np. Szwecja czy Dania, a inne z kolei koncentrują swoje działania na rozwoju regionu i wyeliminowaniu ubóstwa.

Mimo różniących perspektyw dotyczących rozwoju, programy rozwojowe państw europejskich postrzegać można jako dodatkowe działania wspierające szerszą politykę europejską. Współpraca instrumentów UE, instytucji finansowych oraz państw partnerskich UE stanowi główne

37 J. Boonstra, J. Hale, *EU assistance to Central Asia...*, s. 7.

38 Ibidem.

39 *Finland and Central Asia*, EUCAM, <https://eucentralasia.eu/finland-and-central-asia/> (dostęp: 17.06.2021).

40 Ibidem.

41 J. Boonstra, N. Shapovalova, *Thinking security, doing development? The security-development nexus in European policies towards Tajikistan*, „EUCAM Working Paper” 2012, nr 12, s. 13.

źródło pomocy europejskiej dla Tadżykistanu, a co więcej – wydaje się koniecznością dla uzyskania większej skuteczności starań opartych na spójności założeń.

Pomoc UE dla Tadżykistanu na tle pomocy chińskiej oraz amerykańskiej

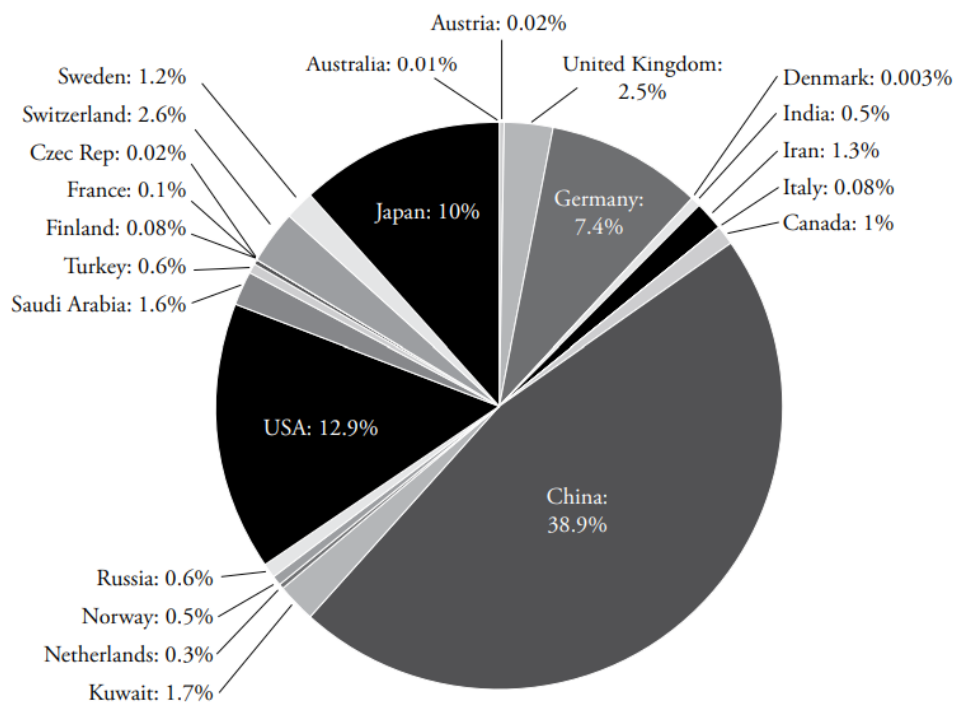
Chiny

Polityka UE w Tadżykistanie, jak już wcześniej wspomniano, kładzie nacisk na ograniczenie ubóstwa, zwiększenie praworządności i rozwój gospodarczy. Zaangażowanie UE w rozwój Tadżykistanu uzupełnia wsparcie innych darczyńców. Należy tu zwrócić uwagę na znaczną pomoc rozwojową oferowaną Tadżykistanowi przez Chiny.

Jak widać na przedstawionym niżej wykresie 5, Chiny stały się ważnym darczyńcą dla Tadżykistanu w roku 2007. Według Agencji Statystyk Tadżykistanu całkowita kwota środków rozwojowych przekazanych od rządu chińskiego Tadżykistanowi w latach 2005–2017 wynosiła około 1,8 mld USD⁴². Część pomocy chińskiej przekazano w postaci pożyczek na realizację państwowych inicjatyw inwestycyjnych, głównie infrastrukturalnych. Obecnie łączna kwota udzielonego wsparcia Tadżykistanu wynosi około 1,5 mld USD, co stanowi ponad połowę całkowitego długu publicznego Tadżykistanu⁴³.

42 M. Abduvaliev, R. Bustillo, *Patterns of official development assistance in Tajikistan: Effects on growth and poverty reduction*, „Revista Brasileira de Política Internacional” 2020, t. 63, nr 2, s. 2.

43 K. Ibrahimova, *Tajikistan approves Chinese \$360 million grant for highways*, Eurasianet 2019, <https://eurasianet.org/tajikistan-approves-chinese-360-million-grant-for-highways> (dostęp: 10.06.2021).

Wykres 5. Pomoc udzielana Tadżykistanowi przez Chiny w latach 2002–2016 (w %)

Źródło: M. Abduvaliev, R. Bustillo, *Patterns of official development assistance in Tajikistan: Effects on growth and poverty reduction*, „Revista Brasileira de Política Internacional” 2020, t. 63, nr 2.

Dzięki wsparciu chińskiemu powstała ogólnokrajowa sieć elektroenergetyczna, zmodernizowano infrastrukturę stolicy Duszanbe oraz innych miast Tadżykistanu, rozwinął się też sektor telekomunikacyjny. Co więcej, przekształciła się strategicznie ważna gałąź gospodarki narodowej dla Tadżykistanu, czyli górnictwo⁴⁴.

Podczas gdy dla UE osiągnięcie stabilności w Tadżykistanie dzięki metodom zrównoważonego rozwoju czy ograniczenie ubóstwa to główny priorytet, dla Chin rozwój wiąże się przede wszystkim ze wzrostem gospodarczym oraz projektami infrastrukturalnymi.

44 Ibidem.

Stany Zjednoczone

Z ramienia rządu amerykańskiego funkcjonuje agencja rządowa USAID, która stanowi katalizator dla osiągnięcia rozwoju w Tadżykistanie⁴⁵. USAID zaangażowana jest w zwiększanie bezpieczeństwa żywnościowego w ramach globalnej inicjatywy rządu USA – Feed the Future⁴⁶. Ponadto USAID wspiera rolnictwo, usługi zdrowia publicznego oraz reformę systemu edukacji. Działa również na rzecz poprawy zaopatrzenia w wodę pitną, polepszenia zdrowia, odżywiania matek i dzieci oraz zmniejszenia zapadania na choroby związane z zanieczyszczoną wodą⁴⁷. USAID organizuje szkolenia rolników w zakresie nowoczesnych technologii i zarządzania sieciami wodociągowymi oraz nawadniającymi⁴⁸.

W ramach pomocy amerykańskiej kładziony jest również nacisk na prawa człowieka oraz demokratyzację. USAID promuje m.in. lepsze zarządzanie lokalne i zachęca do udziału grup ryzyka i grup zmarginalizowanych w rewitalizacji gospodarczej oraz społecznej⁴⁹. Jednak działania w tych obszarach nie są tak bardzo widoczne, jak te, które wiążą się ze stabilnością państwa. To raczej interesy handlowe, energetyczne wyraźnie przeważają nad prawami człowieka czy demokratyzacją⁵⁰. W sektorze energetycznym USAID promuje ściślejszą integrację gospodarczą między państwami Azji Centralnej, pomagając stworzyć konkurencyjny gospodarczo regionalny rynek energii, który zwiększy dostęp i ustabilizuje koszty energii dla ludności Tadżykistanu.

Są to jedynie przykłady zaangażowania USA w pomoc Tadżykistanowi. Jednak cele te wspierają priorytety polityki zagranicznej USA, w tym bezpieczeństwo regionalne i dobrobyt gospodarczy.

45 USAID, *A Little Support Goes A Long Way*, <https://www.usaid.gov/tajikistan/program-updates/jan-2020-little-support-goes-long-way> (dostęp: 18.05.2021).

46 USAID, *Feed the Future Agriculture and Land Governance Activity*, <https://www.usaid.gov/tajikistan/fact-sheet/feed-future-agriculture-and-land-governance-activity> (dostęp: 13.06.2021).

47 USAID, *Education*, <https://www.usaid.gov/tajikistan/education> (dostęp: 18.05.2021).

48 USAID, *Tajikistan*, <https://tj.usembassy.gov/embassy/dushanbe/sections-offices/usa-id-tajikistan/> (dostęp: 13.06.2021).

49 Ibidem.

50 Ibidem.

Zestawienie pomocy rozwojowej UE, USA oraz Chin

Porównując UE oraz Stany Zjednoczone należy zauważyć, że aktorzy ci postrzegają region Azji Centralnej z zupełnie innej perspektywy. Nie są oni głównymi graczami w tamtym regionie ze względu na wspomniany wcześniej dostęp geograficzny oraz brak Tadżykistanu na liście ich priorytetów. Tym, co łączy, są niewątpliwie dążenia do rozwoju demokracji państwa, przestrzegania praw człowieka, bezpieczeństwa i stabilności, zmian społecznych oraz gospodarczych. Większość celów UE i USA, jak np. walka z ubóstwem czy kształcenie młodych mieszkańców Tadżykistanu, nakłada się na siebie. Różnicą z kolei może być to, że pomoc USA jest szybsza i bardziej elastyczna, natomiast wsparcie UE jest długotrwałe, lecz wolniejsze. W kwestii bezpieczeństwa, które jest istotnym obszarem rozwoju, UE nie stosowała podejścia twardego bezpieczeństwa, w przeciwieństwie do USA. Działania UE koncentrowały się raczej na zachowaniu stabilności i promowaniu bezpieczeństwa za pomocą *soft power*⁵¹.

Porównując wsparcie UE oraz Chin dla Tadżykistanu, należy podkreślić rozbieżne interesy obu graczy w regionie Azji Centralnej. Przede wszystkim UE dąży do rozwoju regionu poprzez postęp w rządzeniu, sądownictwie, przy jednoczesnym uwzględnieniu praw człowieka oraz demokracji. Przekształcenia w tych obszarach przez państwa Azji Centralnej są istotnym warunkiem udzielania pomocy rozwojowej przez UE⁵². Z kolei chińska pomoc rozwojowa nie zakłada wdrażania takich wartości. Przede wszystkim dla Chin główną zasadą współpracy jest nieingerowanie rządu chińskiego w sprawy wewnętrzne Tadżykistanu przy jednoczesnym poszanowaniu suwerenności narodowej⁵³.

W przeciwieństwie do tradycyjnej, zachodniej pomocy rozwojowej udzielanej Tadżykistanowi, wsparcie chińskie (jak zostało wcześniej wspomniane) przyjmuje postać nie tyle pomocy, ile współpracy, strategicznego partnerstwa, które przynosi korzyści zarówno odbiorcom, jak

51 The Soft Power 30, *What is Soft Power*, <https://softpower30.com/what-is-soft-power/> (dostęp: 11.02.2023).

52 Directorate-General For External Policies, *The EU in Central Asia: The Regional Context*, Directorate General For External Policies, Bruksela 2016, s. 10.

53 The Reality of Aid, *South-South Cooperation: A Challenge to the Aid System*, IBON Books, Quezon City 2010, s. 2.

i darczyńcom⁵⁴. Dla Chin jest to zwiększony dostęp do energii, zasobów Tadżykistanu oraz działalność firm chińskich w regionie. Zaangażowanie Chin wpływa korzystnie na rozwój Tadżykistanu, Chiny bowiem są tu największym darczyńcą. Atrakcyjność oraz skuteczność pomocy chińskiej wiąże się po części z tym, że nie odnosi się ona z takimi warunkami, jakie mają UE i inni darczyńcy zachodni. Chiny nie oczekują rządów prawa, zmian w praworządności czy zmian gospodarczych⁵⁵.

Skuteczność pomocy rozwojowej UE

Pomimo faktu, iż Tadżykistan nie należy do priorytetów w polityce zagranicznej UE, to strategia rozwojowa oferuje długoterminowe perspektywy rozwoju dla tego państwa. Działania UE rozproszone są na różne obszary, a kwota dofinansowań jest zbyt ograniczona, w związku z czym ciężko jest wskazać na namacalne efekty czy konkretne wyniki. Niektórzy krytycy zauważają, że europejska pomoc rozwojowa mogłaby być bardziej skuteczna, gdyby opierała się na bardziej ukierunkowanym podejściu i dotyczyła ograniczonej liczby priorytetów dla każdego państwa Azji Centralnej⁵⁶.

Na podstawie raportów oraz ocen pomocy UE można wskazać, że wsparcie UE przyniosło pewne pozytywne wyniki, lecz w perspektywie długoterminowej ma niewielkie znaczenie dla Tadżykistanu⁵⁷. Mimo że państwo to wykazuje się dość dużą otwartością na reformy, istnieją takie czynniki, które bezsprzecznie wpływają na poziom skuteczności strategii pomocowej UE w Tadżykistanie. Związane są one z działalnością UE lub znajdują się poza kontrolą UE, jak czynniki lokalne⁵⁸. Określa się, że UE i jej zaangażowanie jest niewystarczająco widoczne i czasami nawet kwestionowane przez własne państwa członkowskie. Z jednej strony, dla UE

54 *Beijing: Forum for China–Africa Cooperation, The declaration of Beijing summit of the forum for China–Africa cooperation 2006*, <https://www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/zyzl/hywj/t157833.htm> (dostęp: 10.06.2021).

55 S. Lengauer, *China's foreign aid policy: Motive and method*, „Culture Mandala, Bulletin of the Centre for East-West Cultural & Economic Studies” 2011, s. 67.

56 M. Russell, *The EU's new Central Asia strategy...*, s. 10.

57 F. Bossuyt, *Final Conference Report of the EU–Central Asia Relations*, Bruksela 2017; European Court of Auditors, *EU Development Assistance to Central Asia*, Luksemburg 2013.

58 F. Bossuyt, *The EU's and China's development assistance towards Central Asia: Low versus contested impact*, „Eurasian Geography and Economics” 2018, t. 59, nr 5–6, s. 621.

istotne jest promowanie społeczeństwa obywatelskiego, praworządności, praw człowieka, z drugiej zaś interesy związane z rozwojem energetycznym państwa oraz wspieranie bezpieczeństwa granic państwowych. Widać wyraźnie, że interesy państw w UE i ich cele są niekiedy sprzeczne.

Co więcej, w ramach pomocy UE działa wiele podmiotów, co wiąże się z różnorodnością perspektyw dotyczących pomocy rozwojowej. Państwa członkowskie UE odmiennie postrzegają swoje interesy w Tadżykistanie, np. Niemcy promują współpracę gospodarczą oraz koncentrują się na projektach energetycznych, a państwa skandynawskie zaś skłaniają się ku podkreślanii wartości oraz promowaniu praw człowieka. Nie zawsze państwa członkowskie dążą do skoordynowania swoich działań między sobą lub z Brukselą. W efekcie prowadzi to do małej widoczności UE w Tadżykistanie oraz niesatysfakcjonujących rezultatów działań rozwojowych. Pomoc UE napotyka również trudności w osiągnięciu zamierzonych wyników z powodu złożoności biurokratycznej unijnej maszyny pomocowej oraz nieprzejrzystych procedur biurokratycznych w rządzie Tadżykistanu⁵⁹. Na ograniczoną skuteczność pomocy europejskiej wpływają też lokalne restrykcje, słabe rządy, instytucje i korupcja w administracjach publicznych Tadżykistanu czy czasami nawet niechętna postawa rządzących⁶⁰. Wszystkie te czynniki powodują, że pomoc UE wiąże się z opóźnieniami we wdrażaniu i realizacji planowanych przedsięwzięć.

Mówiąc o wsparciu rozwojowym dla Tadżykistanu, ważne jest zwrócenie uwagi na sytuację, w jakiej od lat funkcjonuje to państwo. Tadżykistan jest bowiem państwem autorytarnym, w którym od 1992 r. scena polityczna jest zdominowana przez prezydenta Emomali Rachmona (jego kadencja prezydencka rozpoczęła się w 1994 r. i trwa do chwili obecnej) i jego zwolenników. Zgodnie z konstytucją dopuszczalny jest wielopartyjny system polityczny, jednakże w praktyce rząd utrudniał pluralizm polityczny. Poprawki do konstytucji, które zostały zatwierdzone w ogólnokrajowym referendum w 2016 r., zdelegalizowały partie polityczne związane z religią i zlikwidowały ograniczenia kadencji prezydenta. Ponadto najstarszy syn Rachmona w 2020 r. został przewodniczącym izby wyższej parlamentu, co może powodować niepokojące podejrzenia o nepotyzm. Wybory parlamentarne oraz prezydenckie w 2020 r. nie są oceniane jako wolne ani uczciwe.

59 S. Peyrouse, *A Donor without Influence: The European Union in Central Asia*, PONARS Euroasia, 16.06.2017, <https://www.ponarseurasia.org/a-donor-without-influence-the-european-union-in-central-asia/> (dostęp: 13.06.2021).

60 F. Bossuyt, *The EU's and China's development assistance...*, s. 621.

Co więcej, wszelkie organy ścigania oraz służba celna odpowiadają bezpośrednio przed prezydentem, natomiast istnieją wiarygodne doniesienia, że członkowie sił bezpieczeństwa posuwają się do wielu nadużyć. W prawie Tadżykistanu funkcjonują przewidziane w ustawach sankcje za korupcję urzędników, jednakże rząd nie podejmuje skutecznych działań, aby je wdrożyć. Pomimo licznych przypadków korupcji w ostatnich latach, większość oskarżonych została zwolniona po zapłaceniu symbolicznej grzywny. Zgodnie z prawem agencja antykorupcyjna jest upoważniona do kontroli działań finansowych partii politycznych, organizacji międzynarodowych i lokalnych. Partie polityczne muszą składać coroczne sprawozdanie z oceny ryzyka korupcji. W 2021 r. agencja poinformowała, że w pierwszej połowie roku odnotowano 113 przypadków korupcji wśród urzędników służby cywilnej, z czego aż 79 spraw dotyczyło pracowników Ministerstwa Edukacji i Nauki, a 93 przypadki zaszły w sektorze bankowym. Korupcja w powyższym ministerstwie dotyczyła masowego wręczania łapówek za możliwość studiowania czy zdania egzaminu⁶¹. Ponadto od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. autorytarny reżim w znaczącym stopniu ogranicza prawa polityczne oraz swobody obywatelskie. To z kolei uniemożliwia efektywne funkcjonowanie opozycji politycznej oraz niezależnych mediów⁶².

Według indeksu Corruption Perceptions Index w 2022 r. Tadżykistan znajdował się na 150 miejscu na 180, uzyskując 24 punkty, gdzie zero oznacza największą korupcję, a 100 praktycznie brak korupcji. Indeks Percepcji Korupcji to najpopularniejszy globalny ranking korupcji na świecie, który mierzy poziom skorumpowania sektora publicznego państwa⁶³.

Tak głębokie, systemowe łapówkarstwo, z jakim od lat mierzy się Tadżykistan, może znacząco wpływać na efektywność wydatkowania pomocy rozwojowej. Istnieje ryzyko, że przy takim poziomie korupcji na szczeblach rządowych otrzymane nakłady finansowe zostaną po prostu zdefraudowane.

Ponadto Tadżykistan ma największy udział w przepływie heroiny w Azji Centralnej, jest państwem przemytu narkotyków do Rosji i Europy. Przestępczość związana z narkotykami może znacznie utrudniać wdrażanie nowych planów pomocy rozwojowej. Powstawanie gangów

61 U.S. Department of State, *2021 Country Reports on Human Rights Practices: Tajikistan*, <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/tajikistan/> (dostęp: 8.02.2023).

62 Freedom House, *Freedom in the world 2021*, <https://freedomhouse.org/country/tajikistan/freedom-world/2021> (dostęp: 8.02.2023).

63 Transparency International, *Corruption Perceptions Index – Tajikistan 2022*, <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/tjk> (dostęp: 8.02.2023).

narkotykowych, rosnący poziom uzależnienia od narkotyków czy pranie pieniędzy uzyskanych z nielegalnej działalności wpływa destrukcyjnie na stabilność tego państwa⁶⁴.

Zakończenie

Polityka rozwojowa jest niezwykle ważną częścią polityki zagranicznej państw. Dzięki pomocy rozwojowej mogą być zmniejszane takie różnice w poziomie gospodarczym i społecznym, jak te występujące między państwami postradzieckimi Azji Centralnej a państwami rozwiniętymi. Wsparcie to jest niezwykle istotne dla Tadżykistanu, państwa biednego, zmagającego się z wieloma problemami, jak ubóstwo, korupcja czy słabe bezpieczeństwo granic. Dzięki pomocy UE możliwa była realizacja projektów, które przyniosły poprawę m.in. ochrony zdrowia czy jakości edukacji, a także przyczyniły się do rozwoju obszarów wiejskich.

Państwa takie jak Tadżykistan, leżące między Europą a Chinami, są szczególnie ważne dla stabilizacji całego regionu. Z tego też względu państwa rozwinięte i zamożne decydują się na wsparcie tego państwa. Jednakże każdy z aktorów międzynarodowych niesie nieco odmienną pomoc zarówno dla Tadżykistanu, jak i całego regionu. Taka sytuacja wynika bowiem z różnych interesów poszczególnych aktorów, a także innego położenia geograficznego względem Tadżykistanu. Podczas gdy UE skupia się na kwestiach praworządności, systemu zdrowia, sytuacji społecznej, demokracji i ogólnej poprawie dobrobytu mieszkańców, USA działają w obszarze krótkoterminowej pomocy. Chiny natomiast wiążą swoje wsparcie z kwestiami gospodarczymi lub z infrastrukturą. Podsumowując, napływająca do Tadżykistanu pomoc rozwojowa jest efektem zaangażowania różnych aktorów na scenie międzynarodowej. Choć dzięki temu Tadżykistan może wprowadzać wiele innowacyjnych rozwiązań, dzięki którym bogaci się całe państwo oraz jego społeczeństwo, to należy zauważyć, że wsparcie to ma wiele ułomnych rozwiązań, jak chociażby fragmentaryzacja na wiele projektów UE, przez co końcowy efekt pomocy może nie być tak spektakularny. Jednakże trzeba zaznaczyć, iż pomoc rozwojowa jest elementem polityki zagranicznej wielu państw, którą cechuje różne podejście do tej kwestii i odmienny zasięg oferowanej pomocy.

64 Global Organized Crime Index, *Tajikistan*, <https://ocindex.net/country/tajikistan> (dostęp: 11.02.2023).

Bibliografia

- Abduvaliev M., Bustillo R., *Patterns of official development assistance in Tajikistan: Effects on growth and poverty reduction*, „Revista Brasileira de Política Internacional” 2020, t. 63, nr 2.
- Beijing: Forum for China–Africa Cooperation, *The declaration of Beijing summit of the forum for China–Africa cooperation 2006*, <https://www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/zyzl/hywj/t157833.htm> (dostęp: 10.06.2021).
- Boonstra J., Hale J., *EU assistance to Central Asia: Back to the drawing board*, „EUCAM Working Paper” 2010, nr 8.
- Boonstra J., Shapovalova N., *Thinking security, doing development? The security-development nexus in European policies towards Tajikistan*, „EUCAM Working Paper” 2012, nr 12.
- Boonstra J., Marat E., Axyonova V., *Security sector reform in Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan: What role for Europe?*, „EUCAM Working Paper” 2013, nr 14.
- Bossuyt F., *Final Conference Report of the EU–Central Asia Relations*, EU Special Representative for Central Asia, Bruksela 2017.
- Bossuyt F., *The EU’s and China’s development assistance towards Central Asia: Low versus contested impact*, „Eurasian Geography and Economics” 2018, t. 59, nr 5–6, s. 606–631.
- Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, *Tajikistan*, <https://www.giz.de/en/worldwide/382.html> (dostęp: 16.05.2021).
- Directorate-General For External Policies, *The EU in Central Asia: The regional context*, Directorate-General For External Policies, Bruksela 2016.
- EU Aid Explorer, *Recipients*, https://euaidexplorer.ec.europa.eu/explore/recipients_en (dostęp: 14.05.2021).
- Eurasia Foundation of Central Asia – Tajikistan, <http://ef-ca.tj/news.php?arhi> (dostęp: 16.05.2021).
- European Community Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the period 2007–2013, Europejska Służba Działań Zewnętrznych, https://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/07_13_en.pdf (dostęp: 15.06.2021).
- European Court of Auditors, *EU Development Assistance to Central Asia*, Luksemburg 2013.
- Europejska Służba Działań Zewnętrznych, *EU–Tajikistan Relations*, https://eeas.europa.eu/sites/default/files/2.factsheet_on_eu-tajikistan_relations.nov_18.pdf (dostęp: 18.06.2021).
- Falkowski K., *Pomoc rozwojowa UE dla krajów Partnerstwa Wschodniego i Azji w latach 2005–2013*, „Unia Europejska.pl” 2015, nr 4, s. 36–47.
- Federal Foreign Office, *Germany and Central Asia*, Federal Foreign Office, Berlin 2010.
- Finland and Central Asia, EUCAM, <https://eucentralasia.eu/finland-and-central-asia/> (dostęp: 17.06.2021).
- Freedom House, *Freedom in the world 2021*, <https://freedomhouse.org/country/tajikistan/freedom-world/2021> (dostęp: 8.02.2023).
- Global Organized Crime Index, *Tajikistan*, <https://ocindex.net/country/tajikistan> (dostęp: 11.02.2023).
- Hergaden M., *Ogólny przegląd polityki rozwojowej*, Parlament Europejski, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/163/ogolny-przeglad-polityki-rozwojowej> (dostęp: 17.06.2021).

- Ibrahimova K., *Tajikistan approves Chinese \$360 million grant for highways*, Eurasianet 2019, <https://eurasianet.org/tajikistan-approves-chinese-360-million-grant-for-highways> (dostęp: 10.06.2021).
- Komisja Europejska, *Multi-annual Indicative Programme 2014–2020 and Country Strategy 2014–2020*, https://ec.europa.eu/international-partnerships/where-we-work/tajikistan_en (dostęp: 14.05.2021).
- Komisja Europejska, *Tajikistan, Multi-Annual Indicative Programme 2014–2020*, https://eeas.europa.eu/archives/delegations/tajikistan/documents/eu_tajikistan/tajikistan_country_mip_and_strategy_%20paper_2014-2020_en.pdf (dostęp: 14.05.2021).
- Kozłowski K., *Polityka Unii Europejskiej wobec Azji Środkowej. Analiza realizacji strategii na rzecz nowego partnerstwa z Azją Środkową*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2015, nr 4, s. 9–27.
- Lengauer S., *China's foreign aid policy: Motive and method*, „Culture Mandala, Bulletin of the Centre for East-West Cultural & Economic Studies” 2011.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Tadżykistanu, *The European Union's Border Management Programme in Central Asia (BOMCA)*, <https://mfa.tj/en/main/view/156/the-european-unions-border-management-programme-in-central-asia-bomca> (dostęp: 9.06.2021).
- Parry M., Segantini E., *Development Cooperation Instrument*, European Parliamentary Research Service 2017.
- Peyrouse S., *A Donor without Influence: The European Union in Central Asia*, PONARS Euroasia, 16.06.2017, <https://www.ponarseurasia.org/a-donor-without-influence-the-european-union-in-central-asia/> (dostęp: 13.06.2021).
- The Reality of Aid, *South-South Cooperation: A Challenge to the Aid System*, IBON Books, Quezon City 2010.
- Republic of Tajikistan Multi-annual Indicative Programme 2021–2027*, https://international-partnerships.ec.europa.eu/system/files/2022-01/mip-2021-c2021-9315-tajikistan-annex_en.pdf (dostęp: 9.02.2023).
- Russell M., *The EU's new Central Asia strategy*, European Parliamentary Research Service, Bruksela 2019.
- The Soft Power 30, *What is Soft Power*, <https://softpower30.com/what-is-soft-power/> (dostęp: 11.02.2023).
- Transparency International, *Corruption Perceptions Index – Tajikistan 2022*, <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/tjk> (dostęp: 8.02.2023).
- U.S. Department of State, *2021 Country Reports on Human Rights Practices: Tajikistan*, <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/tajikistan> (dostęp: 8.02.2023).
- USAID, *A Little Support Goes A Long Way*, <https://www.usaid.gov/tajikistan/program-updates/jan-2020-little-support-goes-long-way> (dostęp: 18.05.2021).
- USAID, *Education*, <https://www.usaid.gov/tajikistan/education> (dostęp: 18.05.2021).
- USAID, *Feed the Future Agriculture and Land Governance Activity*, <https://www.usaid.gov/tajikistan/fact-sheet/feed-future-agriculture-and-land-governance-activity> (dostęp: 13.06.2021).
- USAID, *Tajikistan*, <https://tj.usembassy.gov/embassy/dushanbe/sections-offices/usaid-tajikistan/> (dostęp: 13.06.2021).
- WHO, *Tajikistan*, <https://www.who.int/countries/tjk/> (dostęp: 16.05.2021).